

A NIKÁPOLY ALÁ VONULT SEREG HÁTORSZÁGA

Magyarország 1396 nyaratól 1397 tavaszélig

1396 július végén Zsigmond király és az Európa több országából összesereglett nemzetközi haderő a török ellen vonult. A hadrakelt sereg hátországának megőrzését, Magyarország kormányzását az uralkodó Kanizsai Miklós tárnokmesterre, Pásztói János országbíróra, (Lackfi) István zagoriai ispánra, Szécsényi Frank volt országbíróra és Serkei Dezső mesterre bízta.²⁷⁷ Fél év sem telt bele, amikor – a kőrösi véres leszámolást követően – a vesztes csatából hazavergődött király a Nikápoly ostromakor sebesüléseket szerzett Machedonyaiaknak adta a hűtlenség miatt fő- és jószágvesztésre ítélt Simontornyai István és Csáktornyai Lackfi István vajda egyes birtokait. Zsigmond oklevele szerint e birtokokat a Lackfiak azért veszítették el, mert mialatt a király a bulgáriai csatavesztést követően a tengeren hazafelé igyekezett, János bánhoz és János perjelhez csatlakozva fellázadtak, s mint László apuliai király (azaz Nápolyi László) generalis vicariusai az országot, hogy László részére meghódítsák, török hadakkal pusztították.²⁷⁸

Minden háború esetén tanulságos a hadrakelt sereg mögötti hátország viszonyainak a vizsgálata. Esetünkben ezt különösen érdekessé teszi (Csáktornyai) Lackfi István személye. A méltatlan körülmények közt megölt főúr a Magyarországon hatalomra került Zsigmond egyik legbizalmasabb híve, 1392-ig az ország nádora, majd – mint láthattuk – 1396 nyaratól a kormányzótanács tagja volt. Az 1397 február végi kőrösi véres esemény áldozataként pedig olyan személy, akinek nevét a történikusok többsége összeköti a Nápolyi László oldalán kirobbantott fegyveres felkeléssel. Ezzel szemben Zsigmond király közelmúltban elhunyt neves monográfusa, Mályusz Elemér csak annyit fogad el, hogy Lackfi meggondolatlanul kapcsolatot keresett László nápolyi királlyal, de határozott fegyveres akcióról, a törökkel szövetségben történt országpusztításról nem tud: egyedül a Dráva mentén, Szentgyörgyvárnál került sor fegyveres ellenállásra,²⁷⁹ de Zsigmond hívei azt is gyorsan felszámolták. Mályusz szerint az ártatlansága tudatában Kőrösön megjelent Lackfi István meggyilkolása a nagy ellenfél és politikai intrikus főpap-kancellár, Kanizsai János műve volt. Az érsek a Lackfi-birtokok jó részét a lehető leggyorsabban magának szerezte meg.²⁸⁰ A Horváti-mozgalom felidézését Lackfiék

²⁷⁷ 1396. szeptember 8-án Zemplén vármegyéhez dica-fizetés ügyében intézett parancslevelük tanúsága szerint a nevezettek maguk mondják, hogy „... princeps dominus noster Sigismundus rex Hungarie nobis dedit in mandatis, ut in sua absentia ... suum regnum sine omni variatione et novitate servaremus et gubernaremus.” *Mályusz Elemér* (szerk.): Zsigmondkori oklevéltár I. (1387-1400). Budapest, 1951. (A továbbiakban: ZsO I.) 4514. sz.

²⁷⁸ ZsO I. 4653. sz.

²⁷⁹ ZsO I. 5302. sz.

²⁸⁰ Paulus de Armaninis mantovai követ 1395 november végén Magyarországról küldött jelentésében Kanizsai János érseket és Stibor vajdát nevezi meg Zsigmond király két legbelsőbb bizalmasaként. A követ elsősorban Szepesi János zágrábi püspöktől és annak környezetéből merítette információit. Úgy látta, a bárók közt a legkülönbözőbb nézetek uralkodnak. Egy részüket a király nagy ajándékokkal megnyerte magának, de

nyakába varró oklevél-narratiók aztán bekerültek Thuróczy krónikájába, s onnan a köztudatba.²⁸¹

A nikápolyi csatát megelőzően már folytak törökellenes csatározások. Az 1395. év Kis-Nikápoly bevétele katonai sikereket is hozott. A folytatásra is számítottak: ránk maradt Zsigmond király 1395. december 17-én Ung vármegyéhez intézett levele. Abban a király a következő évre tömeges, Magyarország elleni török támadást jelzett, figyelmeztetett az általános hadba vonulási kötelezettségre, a magukat az alól kivonók számára jószágvesztést helyezett kilátásba. Az elvesztett birtokokat a háborúban magukat kitüntetőknak ígérte a király.²⁸² Úgy tűnik, a megérkezett tekintélyes nemzetközi haderő végül nem tette szükségessé minden magyar nemes hadba vonulását. Jogi szempontból valószínűleg az 1222:VIII. tc. előírása lehetett érvényes, amely csak azok hadba vonulását írta elő, akik a királytól vármegyéket, vagy pénzt kaptak. E rendelkezést 1351-ben is megerősítették, s lényegében az 1397:VI. tc. is megismételte, de már – bizonyára a nikápolyi vereség hatása alatt – bővítette a hadba vonulók körét.²⁸³ Persze a királyi és más bandériumokban így is szép számú familiáris kelt hadra, az ország egésze azonban – modern kifejezéssel – úgy tűnik, nem került „mozgósításra”; a hadszíntér a határon kívül esett. Mindezt onnan is felmérhetjük, hogy bár sor került olyan nádori parancslevél kiadására, amely egy pernek gyors, még a hadba indulás előtti időpontban történő befejezését rendelte el, emellett számos perhalasztást is ismerünk²⁸⁴ olyanokat is, amelyek külön is hangsúlyozzák, hogy hadba szállás miatt halasztják el a soron következő perjogi cselekményt, sőt általános perhalasztást elrendelő királyi utasítás is született.²⁸⁵ Mindemellett szó sincs arról, hogy mindenki hadba vonult volna, az egyes intézkedések az általános perhalasztást is konkrét perek prorogálásakor említik, s ezzel beleillenek a XIV-XV. századi perjog általános szabályaiba, amelyek a közszolgálatban, a hadseregben stb. elfoglaltak számára királyi parancsra engedélyezték a perhalasztást.²⁸⁶ Ilyen – névre szólóan kiadott – perhalasztó levelet még a hadra kelt seregnél is lehetett

nagyobb részük inkább néhai Károly király fiát kívánta urának. „Sunt ... quidam, qui ob magna munera eis impensa ac dominia magna sibi concessa de eius domino contentantur, sed maior pars appetent potius filium quondam regis Karoli.” *Thallóczy Lajos*: Mantovai követjárás Budán 1395. (Értekezések a történelmi tudományok köréből XX. kötet, IV. sz.) Budapest, 1905. 44-45., 98., és 100. o. A Lackfiakról és birtokaiukról v. ö. Zsigmond 1397. március 4-i (a főpapok és a bárók tanácsából hozott) adományát: ZsO I. 4656. sz.

²⁸¹ *Mályusz Elemér*: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387-1437. Budapest, 1984. 36-38. o.

²⁸² A török-magyar viszony alakulásához v. ö. *Szakály, Ferenc*: Phases of Turco-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács (1365-1526). In: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* XXXIII (1979.) 72-85. o.; *Ráczó Gyula*: A Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély (1393-1437). In: *Hadtörténelmi Közlemények* 20 (1973.) 411-440. o.; *Engel Pál*: Török veszély Zsigmond korában (1387-1437). In: *Hadtörténelmi Közlemények* XXXVIII (1994.) 273-284. o.; Zsigmond levele: ZsO I. 4187.

²⁸³ *F. Dóry – G. Bónis – V. Bácskai*: *Decreta Regni Hungariae – Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301-1457*. Budapest, 1976. 161-162. o.

²⁸⁴ Nádori parancslevél, 1396. május 28. ZsO I. 4407. sz. Perhalasztások 1396. januárban: *Nagy Imre* (szerk.): *A zichi és vásónkői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*. Ötödik kötet. Budapest, 1888. (A továbbiakban: Zichy V.) 4. sz. (3. o.), 6. sz. (4-5. o.); ZsO I. 4256., 4261. sz.

²⁸⁵ 1396. január 12. Határjárás elhalasztása (még az előző) török hadjáratban való részvétel miatt: ZsO I. 4226. sz., 1396. május 25: „... nos universas causas regnicolarum nostrorum propter motum presentis nostri exercitus generaliter iusseremus prorogari ...” Zichy V. 17. sz. (22. o.). V. ö. 1396. május 27-én is ZsO I. 4403. és 4406. sz.

²⁸⁶ *Hajnik Imre*: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt*. Budapest, 1899. 241. o.

szerezni. Így Zsigmond 1396. augusztus 15-én, már Orsova alatt intézett bírság nélküli perhalasztást elrendelő parancsot a nádorhoz, az országbíróhoz, helyetteseikhez és minden más bíróhoz a hadjáratban részt vevő két nemes érdekében.²⁸⁷ Az eset érdekessége, hogy a parancs első címzettje, Ilsvai Leusták nádor szintén hadba vonult, s augusztus végén ő is elhalasztotta egy, a török háborúban részt vevő személy bírságfizetését.²⁸⁸ A nádorhoz intézett királyi parancslevél magyarázata az, hogy az eltávozott nádor bírói irodája (más, hasonló esetek mintájára) kettészakadt. Az egyik részleg követte a nádort a táborba, a másik otthon maradt, s a nádor nevében, annak otthon hagyott pecsétje alatt, a perjog szabályai szerint mintegy „mechanikusan” következő, a bíró és tanácsa részéről mérlegelést nem kívánó perbe hívó, vizsgálatot elrendelő, perhalasztó stb. levelek expedálását végezte.²⁸⁹ Így lesz érthető, hogy Leusták nádorhoz nem csak jelentést címeztek Nikápoly alá vonulása után,²⁹⁰ hanem perhalasztó leveleket is állítottak ki a nevében, még akkor is, amikor ő maga már több mint egy hónapja török fogságban synylődött.²⁹¹

Nem lenne teljes a hadba vonulással összefüggésben elrendelt perhalasztásokról kialakított kép, ha nem mutatnánk be a prorogálás lehetőségével „jó magyar szokás szerint” visszaélőket is. 1396. augusztus 29-én, majd október 9-én Zsigmond nevében azért rendeltek el vizsgálatot egyes nemesek ellen, mert azok a királyi különös jelenlét bíróságán folyó pereiket arra való hivatkozással halasztatták el a Szent Mihály napi bírói nyolcadra (október 6-ára), hogy a királyi seregbe fognak vonulni, azt azonban nem tették meg...²⁹² Természetesen születtek további perhalasztások is olyanok ügyeiben, akik nem vonultak el a hadjáratba, megjelentek az – ugyancsak otthon maradt – bírák előtt, s tovább folytatták ügyeiket, ha azokban érdemi döntésre adott alkalommal nem is került sor.²⁹³

A ránk maradt forrásanyagból kitűnően a társadalom figyelmének a középpontjában a nikápolyi csata időszakában is elsődlegesen a hatalmi pozíciót, gazdagságot, tekintélyt jelentő várak, földbirtokok álltak. A hadba vonulás előtt, 1396 június elején több – de gratia jellegű – királyi oklevél is foglalkozik birtokügyekkel. Így magtalanul elhunyt vagyonának eladományozása,²⁹⁴ birtokadomány megerősítése és függőpecsét alatti kiadása,²⁹⁵ nova donatio oklevélbe foglalása,²⁹⁶ Mária királynő két évvel korábban

²⁸⁷ ZsO I. 4499. sz.

²⁸⁸ ZsO I. 4508. sz.

²⁸⁹ V. ö. *Bertényi Iván*: A nádori és az országbírói ítélőmester bírósági működése a XIV. században. *Levélári Közlemények* XXXV. (1964) 190. és 199. o.

²⁹⁰ 1396. augusztus 19. A budai káptalan egy statutióról jelent: ZsO I. 4504. sz.

²⁹¹ 1396. november 1. és 3.: ZsO I. 4545., 4548. és 4549. sz.

²⁹² ZsO I. 4511. és 4530. sz.

²⁹³ 1396. október 13: Bebek Detre szlavón bán a zágrábi polgárok és az adriaiak pereit halasztja el: ZsO I. 4534. sz. 1396. november 2-án Pásztói János országbíró nevében ugyanaznap két perhalasztás történik. Az egyik oklevél „ex deliberativa commissione prelatorum et baronum regni” ad új határnapot: Zichy V. 26. sz. (28. o.), ill. Zichy V. 27. sz. (29. o.). 1396. december 6-án Strich János erdélyi vajda is elhalaszt egy pert: ZsO I. 4567. sz.

²⁹⁴ 1396. június 4.: ZsO I. 4420. sz.

²⁹⁵ 1396. június 10.: ZsO I. 4430. sz.

²⁹⁶ 1396. június 11.: ZsO I. 4434. sz.

történt új adományának átírása, megerősítése,²⁹⁷ birtokba iktatás elrendelése²⁹⁸ egyaránt előfordul. De június derekán is találkozunk a földbirtokok sorsát befolyásoló fiúsítással,²⁹⁹ leányegyedbe való beiktatással.³⁰⁰ Nyilván földbirtok „lekerekítését” célozhatta az a Dráva-eltérítés is, amelynek ügyében a király nyomoztatott.³⁰¹ Sor került a hadba szállást megelőzően további birtokadományra is.³⁰² Úgy tűnik, június második felétől a hadba vonulás közvetlen előkészítése elvonta az uralkodó és a királyi tanács urainak a figyelmét a földbirtokügyektől; mindenki csapatai összegyűjtésével, táborba vezetésével lehetett elfoglalva. Egyetlen ránk maradt július végi váradománytól³⁰³ eltekintve újabb királyi földbirtokadományokra már csak a hadra kelt sereg táborhelyein nyílt alkalom: így augusztus 13-án Bulgáriában, Podradye falu mellett, a prelátusok és a bárók tanácsából adományozott el a király egyes Sáros vármegyei birtokokat,³⁰⁴ s ugyanaznap, Orsova mellett kapta Marczali Miklós – főleg a törökellenes harcokban szerzett érdemeiért – Fejérvő várát.³⁰⁵ Pár nappal később a Bihar vármegyei Körösszeg várának (Zsidói Miklós temesi ispán és testvére részére történő) eladományozására,³⁰⁶ majd a hónap végén a török által elpusztított birtokok helyett a Csongrád vármegyei Halas eladományozására³⁰⁷ került sor. A kancellária precízen működött: a donationalis kiállítás napján értesítette a halasiakat az eladományozásról, s egyben az új földesúr iránti engedelmességre szólította fel őket.³⁰⁸ Augusztus vége után (nyilván a katonai események alakulása miatt) hosszabb szünet következett a királyi birtokadományozásokban és csak Zsigmond hazatérte után, előbb egy 1397. február 27-én Kőrösön kelt oklevél, majd a március 2-án és 4-én – főleg a frissen elvett Lackfi-birtokokat eladományozó – néhány újabb oklevél került ebben a tárgykörben kiállításra.³⁰⁹

A nemesi birtokok tulajdona természetesen nem csak a király kegyelmének – vagy haragjának – a következményeként változhatott, hanem a nemesi társadalom tagjainak a kezdeményezésére is. Stibor erdélyi vajda „akarata tetszésére” adott – nyilván familiárisi szolgálatért – földbirtokot.³¹⁰ Famulusok adományban részesítése,³¹¹ a békés időkben oly

²⁹⁷ 1396. június 13.: ZsO I. 4440. sz.

²⁹⁸ 1396. június 5.: ZsO I. 4431. sz.; június 8.: ZsO I. 4426. sz.

²⁹⁹ 1396. június 11.: ZsO I. 4435. sz.

³⁰⁰ 1396. június 14.: ZsO I. 4445. sz.

³⁰¹ 1396. június 23.: ZsO I. 4456. sz.

³⁰² 1396. június 15.: ZsO I. 4447. sz.; 1396. június 24. Mária királynő korábbi adományához hozzájárulás: ZsO I. 4458. sz.

³⁰³ ZsO I. 4491. sz.

³⁰⁴ ZsO I. 4496. sz.

³⁰⁵ ZsO I. 4497. sz.

³⁰⁶ 1396. augusztus 18-án Novigrádon. ZsO I. 4501. sz.

³⁰⁷ 1396. augusztus 28.: ZsO I. 4509. sz.

³⁰⁸ ZsO I. 4510. sz.

³⁰⁹ Zenthemer Miklós fiai kapnak birtokot érdemeikért: ZsO I. 4651. sz.; Wasvar és Bosook volt Lackfi-birtokok eladományozása: ZsO I. 4653. sz. Ugyanaznap a baranyai Válpó és Nádas birtokok eladományozása: ZsO I. 4654. sz., két nap múlva Simontornya, Lowke „királyi” várak és Chepregh „királyi” mezőváros eladományozása a Kanizsaiaknak: ZsO I. 4656. sz.

³¹⁰ 1396. november 13: ZsO I. 4553. sz.

gyakori birtokosztály,³¹² birtok átadása szolgálatokért,³¹³ birtokelzálogosítás,³¹⁴ zálogvisszaváltás,³¹⁵ az adakozó lelki üdvéért az egyháznak történő birtokátadás,³¹⁶ földbirtok,³¹⁷ ház adásvétele,³¹⁸ földtulajdon elidegenítésétől való eltiltás (ellene való tiltakozás),³¹⁹ leánynegyed kiadása,³²⁰ leánynegyed birtokrészlől történő lemondás³²¹ csakúgy előfordult, mint birtokcsere,³²² vagy a földbirtokokkal (tulajdonnal) összefüggő perjogi (eljárásjogi) cselekmények.³²³

Persze keltek oklevelek más feudális jogok tárgyában is. Földesúr tiltakozott jobbágysági megverése miatt,³²⁴ találunk oklevelet vámmmentesség engedélyezéséről,³²⁵ tizedek lefoglalása elleni,³²⁶ ház lefoglalása miatt történt,³²⁷ ingóságok elvitele miatti,³²⁸ birtok lekasználása és a termés elvitele miatt történt tiltakozásról.³²⁹

Ezt a változatos anyagot kiegészíthetjük még néhány további érdekes oklevéllel. 1396. június 22-én Palisnai János perjel „libera villá”-ja szabadságát szabályozta,³³⁰ 28-án Zsigmond király vásárt engedélyezett,³³¹ július 20-án egy asszony végrendelkezett,³³²

³¹¹ 1396. június 10.: ZsO I. 4432. sz.

³¹² 1396. június 12.: ZsO I. 4439. sz.

³¹³ ZsO I. 4528. sz.

³¹⁴ 1396. június 17.: ZsO I. 4448. sz.; július 25. (4 kúria elzálogosítása): ZsO I. 4490. sz.; november 27.: ZsO I. 4558 sz.

³¹⁵ 1396. augusztus 31.: ZsO I. 4512. sz.

³¹⁶ 1396. június 8.: ZsO I. 4428. sz.; 1396. június 24. (Kanizsai érsek két budai házat ad az általa alapított kápolnának): ZsO I. 4461. sz.; 1396. július 13. (végredeletli átadás): ZsO I. 4474. sz., 1396. szeptember 28. (malom): ZsO I. 4526. sz., 1396. július 18. (szőlő): ZsO I. 4479.sz.

³¹⁷ 1396. július 27.: ZsO I. 4489. sz.; 1396. szeptember 21.: ZsO I. 4531.sz.; 1396. november 8. ZsO I. 4551. sz.

³¹⁸ 1396. augusztus 20. (a vásárló pozsonyi plébános vételárként miséket is mond): ZsO I. 4505. sz.

³¹⁹ 1396. június 8.: ZsO I. 4427. sz.; 1396. június 22.: ZsO I. 4454.sz.; 1396. július 5.: ZsO I. 4470.sz.; 1396. augusztus 18.: ZsO I. 4502. sz.

³²⁰ 1396. július 15.: ZsO I. 4487.sz.; 1396. szeptember 25.: ZsO I. 4522. sz.

³²¹ 1396. október 26.: ZsO I. 4537. sz.

³²² 1396. augusztus 22.: ZsO I. 4507. sz.,

³²³ 1396. június 13. (birtokba iktatás határjárással): ZsO I. 4443. sz.; 1396. augusztus 16. (határ-megállapítás): ZsO I. 4500. sz.; 1396. november 23. (határjárás): ZsO I. 4557. sz.; 1396. július 20. (birtokba iktatás): ZsO I. 4482. sz., 1396. augusztus 19.: ZsO I. 4503. sz.; 1396. június 13. (meg nem jelenésért bírságolás): ZsO I. 4444. sz.; 1396. október 13. (birtokper elhalasztása): ZsO I. 4534. sz., 1396. november 1.: ZsO I. 4545.sz., 1396. november 2.: ZsO I. 4546. és 4547.sz., 1396. november 3.: ZsO I. 4548.sz.; 1396. július 5. (birtokhasználat eltiltása): ZsO I. 4470.sz.; 1396. június 30. (birtokperben káptalan, mint hiteles hely előtti egyezség): ZsO I. 4467.sz.

³²⁴ 1396. szeptember 14.: ZsO I. 4516. sz.

³²⁵ 1396. július 30.: ZsO I. 4492.sz.

³²⁶ 1396. augusztus 19.: ZsO I. 4504.sz.

³²⁷ 1397. február 9.: ZsO I. 4637.sz.

³²⁸ 1396. szeptember 26.: ZsO I. 4524. sz.

³²⁹ 1396. szeptember 19.: ZsO I. 4519. sz.

³³⁰ ZsO I. 5455. sz.

³³¹ ZsO I. 4465. sz.

³³² ZsO I. 4484. sz.

augusztusban egy apátságot ruháztak át kegyúri alapon,³³³ október 25-én pedig Pozsony város bírása és esküdtjei megkegyelmeztek egy gonosztevőnek azzal a feltétellel, hogy sem a városban, sem Pozsony vármegyében nem tartózkodhatik. Ha e feltételt megszegné, azonnal fejét veszik.³³⁴

Láthatjuk, hogy 1396 nyara és 1397 tavasza között az ország a tömeges jellegű okleveles gyakorlat korában más időszakokban is szokásos jellegű forrásanyagot hagyott ránk, azaz békés mindennapjait élte. A bemutatott szép számú oklevélhez hasonló típusú oklevelekben, a bennük foglalt ügyekben a XIV. és XV. század más éveit is bővelkedtek. Külön érdekessége a vizsgált időszaknak, hogy a középkorban oly „divatos” hatalmaskodásra (ami a kor viszonyai között „békés” időszakban is gyakran előforduló cselekménynek számított) korántsem találunk több adatot a „megszokottnál”. Ami színezi a képet, (Szepesi) János zágrábi püspök és kanonokjainak a pusztításai a püspöki székvárosban³³⁵ nem maradtak viszonzatlanul a polgárok részéről sem, bár ez utóbbira csak hat évvel későbbi okleveles utalásból van tudomásunk.³³⁶ János püspök később Kis Károly fiának egyik leglelkesebb híveként mutatkozott be, s a nápolyi trónkövetelő ügyének bukása után Nápolyba is követte Lászlót. Pályáját végül Nápoly érsekeként fejezte be.³³⁷ Az 1403-as események előtörténeteként Hóman Bálint a Lackfiakkal együtt Szepesi Jánost is a Kőrösudvarhelyen felelősségre vont személyek közé sorolja, és szerinte „püspöki méltóságának elvesztésével lakolt.”³³⁸ Úgy tűnik azonban, Szepesi Jánosnak a zágrábi polgárokkal fennálló ellentéte más természetű volt, a főpap még jó ideig Zsigmond táborában maradt és csak jóval később állt át az ellenfél-

³³³ 1396. augusztus 4.: ZsO I. 4495. sz.

³³⁴ ZsO I. 4535. sz.

³³⁵ 1396. december 20.: ZsO I. 4572. sz.; 1396. december 21.: ZsO I. 4573.sz.; 1397. január 17.: ZsO I. 4607. sz. és 1397. január 18.: ZsO I. 4608.sz.

³³⁶ 1402. február 14. Eberhard zágrábi püspök oklevele szerint „... quia ... per civis civitatis montis Grecensis Zagrabiensis hostiliter te immaniter ignis incendio concremata ... area capitularis fuerat ... eisdem (= dominis archidiaconis, canonicis) reverendus pater dominus Johannes, tunc ... episcopus Zagrabiensis, nunc vero archiepiscopus Colocensis, noster predecessor hanc contulerat donationis preterogativam, ut quicumque aliqua edificia in eadem area capitulari construeret, de valoris ecrudem edificiorum medietate, iuxta condignam ipsorum dominorum fratrum nostrorum et aliorum proborum et ydoneorum virorum extimationem ille, qui in eadem edificia succederet, ante quam ad ipsa habitaturus intraret, plenariam solutionem et omnimodam satisfactionem ... impendere teneretur” ... „Nos etiam ipsam prerogativam donationis seu lebertatis uti laudabilem et salubrem approbantes et ratiohabentes roboramus.” *Johannes Bapt. Tkalčić*: Monumenta Historica liberae regiae civitatis Zagrabiensis. II. Zagrabiensis, 1894. 5. sz., 5-6. o. V. ö. *Mályusz Elemér*: Zsigmondkori oklevéltár. II. kötet, I. rész. (1400-1406) Budapest, 1958. (a továbbiakban: ZsO II.) 1440. sz. Szepesi János Zágrábi püspök és Zágráb viszályát egyoldalúan mutatja be az 1950-es évek történetírása: „A püspök és a kanonokok 1396. december 31-én a kiközösített város már eltemetett polgárainak, férfiaknak és nőknek a holttestét a temetőből kiásatták és a kutyák és madarak eddeléül dobták a folyóhoz”. *Székely György*: Az egyházi nagybirtok újrászervezése. Harc az egyházi kizsákmányolás ellen. Eretnekmozgalmak. In: *Székely György* (szerk.): Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. Budapest, 1953. 375. o. Eberhard püspök okleveléből kitűnik, hogy a polgárok is okoztak károkat a zágrábi egyháznak.

³³⁷ *Városov, Joh.*: Notitiae genealogicae de origine quorundam archiepiscoporum Colocensium et Bachensium. Schematismus cleri Archidiocesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi. Coloczae, 1888. XXII. o.

³³⁸ *Hóman Bálint*: A magyar nagyhatalom. In: *Hóman Bálint – Székely Gyula*: Magyar történet. III. [Budapest], é. n. 206. o. A közelmúltban megjelent Magyarország történeti kronológiája is követi Hómant, amennyiben felsorolja János zágrábi püspököt az 1396 végén Zsigmond király megbuktatására és László nápolyi király trónra juttatása érdekében kitört felkelés vezetői között. *Benda Kálmán* (főszerk.): Magyarország történeti kronológiája I. A kezdetektől 1526-ig, Budapest 1981. 243. o. (Az 1387-1457 közti rész *Engel Pál* munkája.)

trónigénylő táborába. 1397. március 7-én „Zsigmond előtt” többedmagával kötelezte magát egy adósság megfizetésére,³³⁹ ugyanazon év augusztus 20-án – ugyancsak másokkal együtt – (püspöki címe említésével) Lőcsén fogott (béke)bíró,³⁴⁰ 1398. november 24-én pedig a szepesi Szűz Mária monostorban László knini püspök társaságában írt át egy búcsúengedélyt.³⁴¹ Ezek után bizvást mondhatjuk, hogy az újabb szakirodalom állításával szemben Szepesi János nem közvetlenül a nikápolyi csata után állt át Nápolyi László táborába. Az elhatározó lépést – úgy tűnik – csak 1403 nyarán tette meg. Ezen év június 2-án hatalmazta fel IX. Bonifác pápa Angelus bíborost, hogy László király érdekében a kalocsai érseket a zágrábi püspökségre, a traui püspököt a kalocsai érsekségre, a zágrábi püspököt pedig valamely címzetes püspökségre helyezze át.³⁴² 1403. július 21-én a váradi és az erdélyi püspök, valamint néhány főúr más nemeseknek írott levelükben tudatták, hogy László király az esztergomi és a *kalocsai érsekekkel*, valamint Detre nádorral megindult Zárából Székesfehérvár felé; a levélírók elhatározták, hogy a következő szerdán szintén táborba szállnak és felszólították a címzeteket, hogy csatlakozzanak hozzájuk.³⁴³

Nem a török veszély, hanem a jobbágyköltözés szabályozatlansága tűnik ki két 1396 nyári okleveles adatból. 1396. június 13-án egy Zsigmond király nevében kiállított parancslevél a kalocsai érseket szólította fel egy szökött jobbágy és javai visszaadására,³⁴⁴ alig két héttel később pedig egy nemes utasította официálisát, hogy tartsa vissza elköltözni szándékozó jobbágyait.³⁴⁵ Úgy tűnik, valóban megérett a helyzet a jobbágyköltözés törvényben való rendezésére, amire a következő évben sor is került.³⁴⁶

Az, hogy a ránk maradt oklevelek legnagyobb részéből egyfajta „békés hárország,” „békevilág” képe bontakozik ki, ne ragadtasson minket arra, hogy azt higgyük, az ország hatalmi elitje, sőt lakossága nem volt tudatában a fenyegető háborús veszélynek. A mantovai követ már 1395-ben jelentette Nápolyi László népszerűségét, híveinek nagy számát az országban.³⁴⁷ De a töröktől is féltek. 1396. június 7-én Zsigmond nevében elrendelik Zsidói Miklós temesi ispán beiktatását a Bihar vármegyei Adorján vár birtokába. Az ügyben a váradi káptalanhoz intézett oklevél szerint a beiktatást addig az ország védelme miatt nem lehetett elvégezni.³⁴⁸ Másnap arra az esetre hagyta minden vagyonát nővérére egy nemes, ha a „mostani” háborúban elesne. Egy hónappal később egy másik nemes azért végrendelkezett, mert a török ellen indult.³⁴⁹ A török által

³³⁹ ZsO I. 4659. sz.

³⁴⁰ ZsO I. 4940. sz. A fogott bírák működéséhez: *Hajnik Imre*: i. m. 408-411. o.

³⁴¹ ZsO I. 5594. sz.

³⁴² ZsO II. 2447. sz.

³⁴³ ZsO II. 2548. sz.

³⁴⁴ Zichy V. 23. sz. (26. o.)

³⁴⁵ ZsO I. 4462. sz. (Az oklevélen az évszám nincs feltüntetve.)

³⁴⁶ 1397: LXVIII.: *F. Dőry – G. Bónis – V. Bácskai*: i. m. 173. o.

³⁴⁷ Azt is hangsúlyozza, mennyire követnie kell Zsigmondnak az ország előkelőinek az óhaját. *Thallóczy*: i. m.: 45. és 99-100. o.

³⁴⁸ ZsO I. 4423. sz.

³⁴⁹ 1396. június 8.: ZsO I. 4429. sz.; 1396. július 7. („Item si nos inibi mori contigerit, omnia bona nostra per nostros familiares demum portata coniungi nostre unacum equis curiferis commisimus, alios vero equos

elpusztított birtok helyett adott – már említett – birtok,³⁵⁰ a más vonatkozásban már bemutatott török háború miatti perhalasztások, későbbre prorogált perjogi aktusok ugyancsak azt mutatják, hogy a háború gondolata, a veszély tudata ott lüktetett a mindennapi élet tudatvilágában. Egyháznak tett adományokra is buzdított a háború. Forgach (dictus) János mester a királyi hadba indulva a maga és vele menő fia lelki üdvéért egy szőlőt és három lovat adott az elefánti remeteháznak.³⁵¹ Persze az anyagi terhek is jelentkeztek: 1386. június 12-én Zsigmond király parancslevelet küldött hét prépostsághoz, s a török elleni hadjárat céljaira a jászóitól 212, a turócitól 270, a bozókítól 112, a ságítól 100, a csutitól 50, a hatvanitól 20, a váradhegyfokitól 40 aranyforintot követelt. A kirótt taxát 15 napon belül kellett átadniuk előljárójuknak, Domokos leleszi prépostnak. Egyben engedélyt nyertek arra, hogy a fizetés teljesítése után a beszolgáltatott összegeket jobbágyaikon behajtsák. A leleszi prépost arra kapott felhatalmazást, hogy vonakodásuk esetén az ellenszegülő prépostok letartóztatásával, javaik elkobzásával hajtsa be a kivetett összeget.³⁵² S ez nyilván csak egy kis része volt a háborúra fordított anyagi erőforrásoknak. Kérdés, ebből a pénzből rendelte-e el Domokos leleszi prépostnak Ilosvai Leusták nádor már egy hét múlva 8 lándzsára való pénz átadását küldötte számára.³⁵³ (Feltehetően igen.)

Zárjuk rövid körképünket egy szomorú halasztással, már a nikápolyi csata utánról: 1397. január 2-án a fehérvári káptalant értesítették egy köztudomány elhalasztásáról, mivel az abban érdekelt két személy részt vett a csatában, s bizonytalan, hogy életben maradtak-e.³⁵⁴ A hátország lakossága ugyanúgy leshette a hadszíntérről érkező híreket, ugyanolyan aggodalommal tudakolhatta a háborúba eltávozott szerettei sorsát a középkorban is, mint a modern kor embere. Persze ez a hírvárás még kínzóbb lehetett az akkori hírközlés lomhasága, bizonytalansága miatt, amikor még a csatában részt vett uralkodó és a seregtestek vezetői sorsáról is hosszú ideig csak kósza hírek jártak.

simulcum armis illi ecclesie, in qua nos sepelierint ...” - írja többek közt Wgrocz-i Lőrinc mester): ZsO I. 4471. sz.

³⁵⁰ ZsO I. 4509.sz.

³⁵¹ 1396. november 29. (János mester „ad exercitum regale erat iturus.”): ZsO I. 4560. sz. Mint Wgrocz-i Lőrinc esetében, a végrendelkező lovát a temetési szertartásban résztvevő papoknak szánták. Ez akkoriban bevett szokás volt. V. ö. *Solymosi László: A helytörténet fontosabb középkori forrásainak kutatása és hasznosítása. Történelmi Szemle* 1976/2. (klny.) 135-136. o.

³⁵² ZsO I. 4438.sz.

³⁵³ „... absque omni [recusa] Ladislao filio Johannis de Geren de pecunia vobis nota ad octo lanceas dare velitis ...”: ZsO I. 4449.sz.

³⁵⁴ ZsO I. 4589.sz.